

RECHTSTHEORIE

RECHTSGESCHIEDENIS

AAK20178383

C.J.H. Jansen

Na de Tweede Wereldoorlog moesten vele Nederlanders die tijdens de bezetting hadden samengewerkt met de Duitsers zich voor een rechter verantwoorden. De berechting van deze ‘collaborateurs’ week in een aantal opzichten af van de ‘normale’ (straf)rechtspraak. Zij staat bekend als de bijzondere rechtspleging. De bijzondere rechtspleging ken- de een wettelijke grondslag in drie door de Nederlandse regering in Londen uitgevaardigde besluiten: het Besluit Bijzondere Gerechtshoven (D 62), het Besluit Buitenge- wone Rechtspleging (D 63) en het Tribunaalbesluit (E 101). Het eerstgenoemde besluit bepaalde in artikel 1 dat de regering in het Rijk van Europa zo spoedig mogelijk na de bevrijding bijzondere gerechtshoven instelde, wier rechts- gebied en plaats van vestiging zij bepaalde. Ieder bijzonder gerechtshof bestond uit een rechtsgeleerde president en zo veel rechtsgeleerde vicepresidenten, rechtsgeleerde en militaire raadsheren en raadsheren-plaatsvervangers als voor een goede en snelle berechting nodig bleken te zijn (art. 2). Volgens artikel 12 Besluit Bijzondere Rechts- pleging namen de bijzondere gerechtshoven kennis, met uitsluiting van iedere andere burgerlijke of militaire rech- ter, in eerste aanleg en, behoudens het beroep in cassatie, in laatste ressort van de misdrijven, waarop het Besluit Buitengewoon Strafrecht (BBS) van toepassing was. De regering riep voor de berechting van de minder zware strafbare feiten tribunaal in het leven. In 2016 verscheen het proefschrift van W.E. Meiboom over de rechtspraak van de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeu- warden (*Bijzonder bestraft. Context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken* (diss. Leiden)). In april 2017 heeft M. Severin zijn proefschrift verdedigd over de Kamer Leeu- warden van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden (*Alles is gedaan om het recht te vinden. Bijzondere Rechtspleging in Leeuwarden 1945-1949* (diss. Rotterdam; promotor: prof. mr. L.C. Winkel en copromotor: dr. H.L.C. Hermans)).

Het overgrote deel van degenen die het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden heeft berecht, waren NSB'ers, SS'ers, kampbewakers, zij die voor Duitse instanties als de Sicherheitsdienst (SD) werkten en landverraders, maar bij- voorbeeld ook Duitsers die werkten voor de Sicherheitspolizei (SiPo). De hoogste straf die het Bijzonder Gerechtshof kon opleggen, was de doodstraf (Severin 2017, p. 224 e.v.). De rechter kon de doodstraf bijvoorbeeld opleggen in het geval verraad met dodelijke afloop (art. 26 BBS). De presi- dent van het Bijzondere Gerechtshof in Leeuwarden was mr. J. Wedeven (1884-1953), een van de drie raadsheren die verantwoordelijk waren voor het beroemde *Leeuwarder arrest* van 25 februari 1943 (*NJ 1951/643*) inzake Kamp Erica te Ommen, waarin het Leeuwarder Hof ‘om des gewe-

tenswille’ een verdachte een minder hoge gevangenisstraf oplegde dan gelet op de ernst van het door hem begane strafbare feit was te verwachten. Het hof deed dit om te voorkomen dat hij in Kamp Erica zijn straf moest uitzit- ten, een gevangenkamp waarin mishandeling en sterfte door ondervoeding schering en inslag waren (zie H.L.C. Hermans, *Om des Gewetens Wille. De geschiedenis van een arrest in oorlogstijd* (2003)). De bijzondere gerechtshoven (Amsterdam, Arnhem, Den Bosch, Den Haag en Leeuwar- den) hebben de zwaarste oorlogsmisdadigers in Nederland berecht, onder wie de 38 mannen en de ene vrouw die de doodstraf hebben gekregen, zoals A.A. Mussert (1892- 1946), de leider van de NSB, en H.A. Rauter (1895-1949), de ‘höherer SS- und Polizeiführer’ in Nederland. Het Bij- zondere Gerechtshof Leeuwarden veroordeelde bijvoorbeeld W.A. Albrecht (1903-1952), de leider van het ‘Aussenkom- mando van de SD en de SiPo’ in Leeuwarden, tot de dood. De hoofdverantwoordelijke voor het nazi-onrecht in Neder- land, de Rijkscommissaris voor het Nederlandse bezette gebied A. Seyss-Inquart (1892-1946), kreeg in Duitsland de doodstraf na een veroordeling door het internationale tri- bunaal in Neurenberg. De Fransen namen het Nederlandse belang in Neurenberg waar. Zij kregen daarbij assistentie van luitenant-kolonel A.M. baron van Tuyll van Seroosker- ken (1889-1961), procureur-fiscaal bij de Bijzondere Raad van Cassatie en president van de Rechtbank Alkmaar, en kapitein J.M.M. Witlox, die de Franse aanklager bij het Neurenbergtribunaal van informatie voorzagen over de wandaden van de nazi's in Nederland en in het bijzonder die van Seyss-Inquart. Volgens Van Tuyll van Serooskerken kon de Nederlandse justitie nog wel wat leren van de opzet van het proces in Neurenberg: ‘Inderdaad, de grondigheid en veelomvattendheid van den opzet, die hier gepaard is aan een snel afstevenen op het gestelde doel, kan ons tot voorbeeld strekken met betrekking tot de wijze waarop politieke strafzaken behooren te worden aangespannen’ (*De Maasbode* 11 december 1945, voorpagina).

Ook de Nederlandse regering had een snelle en strenge bijzondere rechtspleging voor ogen (zie P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig. Politiek beleid inzake de bestraf- fing en reclassering van ‘foute’ Nederlanders*, 1989). De berechting van politieke delinquenten en het rechtsherstel kwamen na de bevrijding slechts langzaam op gang in Nederland. In de loop van 1945 bleek dat het werk van het rechtsherstel en van een snelle berechting op grote hindernissen stuitte. Snel en tegelijk goed recht bleek niet mogelijk. Goede rechtsbedeling eiste een gedegen onder- zoek van elk individueel geval, bij voorkeur in een rustige sfeer (zie J.C. van Oven, ‘Het pijnlijke herstel’, *NJB* 1946, p. 1-4). Volgens Severin heeft het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden voldaan aan de eisen die uit een oogpunt van behoorlijke rechtspleging aan zijn werkzaamheden konden worden gesteld. Het hof heeft gehoor gegeven aan de roep uit de samenleving om streng te straffen, maar heeft de maatvoering nooit uit het oog verloren. ‘Het Hof heeft

onder moeilijke omstandigheden in een uitzonderlijke situatie voldaan aan wat van oudsher een kernopdracht van de rechter is: ieder het zijne geven' (Severein 2017, p. 289 e.v., p. 294, p. 355: citaat). Bijzonder is voorts dat Severein in zijn boek aandacht besteedt aan het door de Groningse hoogleraar in het strafrecht M.P. Vrij (1895-1955) in 1947 gemunte begrip subsocialiteit, het wegnemen van onlust en onrust, verwekt – in de context van het proefschrift – door de misdragingen van de 'foute' Nederlanders. Ook in het wegnemen van onlust is het hof geslaagd: het heeft in de letterlijke zin van het woord recht gedaan (Severein 2017, p. 85 e.v., p. 303 e.v.).

Severein heeft een interessant proefschrift geschreven over een bijzondere fase in de moderne Nederlandse rechtsgeschiedenis. Het leert de lezer veel over de waarden van de rechtsstaat. Dat blijft in onze tijd de moeite waard.